

hasonlítjuk, akit a legtöbb német kortárs szerző szintén inkább rettegve gyűlölt, semmint szeretett. Ugyanakkor természetesen az ő érdemei sem tagadhatóak. Időtálló, máig is hatással bíró saját műveket azonban sem Gottsched, sem pedig Kazinczy nem hagyott az utókorra. A „Minna von Barnhelm” magyar nyelvre történt átültetését ennél fogva csak annak a felvilágosító törekvésnek az összefüggésében dicsérhetjük, amely az idegen nyelvű irodalmak fordítása révén kívánta szolgálni az anyanyelv, illetve az anyanyelvi irodalom fejlődését, ám magas színvonalú irodalmi teljesítmény gyanánt semmiképp sem méltathatjuk.

Szalai Lajos

Források:

Lessings Werke in fünf Bänden. Erster Band. Minna von Barnhelm, oder Das Soldatenglück. Ein Lustspiel in fünf Aufzügen. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1965, 125–225. o.

Lessing: Barnhelmi Minna vagy A katonaszerencse. Németből fordította Kazinczy Ferencz. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, é. n.

Lessing: Minna von Barnhelm avagy A katonaszerencse. Fordította Kótzsán Katalin. Nap Kiadó, 2002

Iancu Laura

Ahol a madár sem jár

avagy ahová a fals antitézisek vezetnek¹

Emberi tapasztalatunk, hogy a nyelv a teremtés eszköze, a világ, a lét értelmezésének, a megértésnek a közege. Ám a nyelv mindeneke előtt: anyanyelv. A biológiai születés után a nyelv szül emberré bennünket, létünket teljesen átítatja, gondolkodásunkat társadalmivá alakítja, hiszen maga is tömör lecsapódása a társadalom történetében felhalmozódott tapasztalatoknak. Beszélő emberré, gondolkodó lényé tesz a nyelv, kultúrák továbbvivőjévé formál. A nyelv tehát a második szülőanya – az elsőhöz hasonlóan, sohasem a *nyelv* általában, hanem mindig csak egyetlenegy: kinek-kinek az anyanyelve.

¹ Elhangzott a 2009-es Tokaji Írótábor konferencián. Köszönetet mondok Pécsi Györgyinek és Ács Margitnak a kérdésről folytatott értékes, tanulságos beszélgetéseikért.

A mindennapos nyelvi botlások, nyelvi kudarcok, nyelvi bukások közepette az együgyű ember gyakorta temetkezik a búslakodásba, hol rí, hol kacarászik szerencsétlen avagy annak vélt sorsa felett, hogy tudniillik tulajdon anyanyelvét sem bírja, birtokolja, holott adatott néki olyan, és nem némának született. Az ember aztán Petőfi Sándort is kereste, ám mindhiába kereste ott, ahová a költő és a költészet még mondaképbe sem csavargott át. Maradt az olykor kényszerű, máskor szerelmes szembenézés azzal, ami jutott, és elfogadni olyannak, amilyenek megmaradt.

A magyar nyelvet beszélő „határon túli” magyarság túlnyomó része kétnyelvű. A kétnyelvűség, azaz a két nyelv rendszeres használata a mindennapi életben olyan (ma már természetes) állapot, amely a kétnyelvű beszélők anyanyelvét, az anyanyelvhasználatot, a szókincs tartalmát alapvetően befolyásolja, meghatározza. A kétnyelvűség szűkíti az anyanyelvhasználat lehetőségeit. A kétnyelvűség egynyelvűségbe fordulása, a nyelvcseré folyamatok régióként, olykor településenként változó képet mutat.

A kétnyelvűségi helyzet következtében a két nyelv (anyanyelv és államnyelv) bizonyos fokú interferencián esik át, a két nyelv közötti szó- és kifejezéskölcsönzések, sőt grammatikai és fonetikai kölcsönhatások elkerülhetetlenek. A „határon túli magyarok” a kétnyelvűségben kialakult magyar nyelvváltozatot beszélik. Ez a szóbeli, saját nyelv valamelyest eltér az írott formában megjelenő nyelvtől, amely erős közeledést mutat az irodalmi magyar nyelvhez.

Előfordul, hogy a kisebbségi beszélő, anyanyelvének változatai közül csak a saját (anya)nyelvjárását, sőt az sem ritka, hogy anyanyelvének csak szóbeli változatát ismeri (pl. a szórványban élő magyarság jelentős része).

Egy szociolingvisztikai felmérés kimutatta, hogy a széles társadalmi megítélés szerint a nyelvjárásban beszélő egyén iskolázatlannak, műveletlennek, az általa beszélt nyelv pedig hibásnak és helytelennek számít.² A nyelvjárás belső (a beszélők szerinti) megítélése ugyancsak megosztottságot mutat, ami tudatos vagy természetes (s éppen ezért rohamos ütemű) nyelvi és kulturális asszimilációt vált ki. A nyelvjárások gazdag szókincse a hagyományos élet egészét lefedi, ám a városi, szellemi jelenségek megfogalmazására kevésbé, vagy csak kölcsönszavak révén képes. A nyelvi kölcsönzés azonban mindig több a szavak pusztá átvételénél, ezért ez a folyamat sokkal inkább egy mesterséges, kényszerű keveréknyelv megteremtését eredményezi.

A moldvai magyar nyelvjárásoknak nem alakult ki egységes írott változata, helyesebben a beszélők irodalmi anyanyelvük írott változatát nem ismerik. Az irodalmi román és magyar nyelvhez képest, e kétnyelvűség közelebb áll a kettős félnyelvűséghez, hiszen mind a román, mind pedig a magyar nyelv egy szűk alaprétegét foglalja magában. A nyelvészek megosztottságot mutatnak abban a kérdésben, hogy a moldvai magyar nyelvjárás írott változatának

² Megjegyzendő, hogy a nyelvészet maga is különbséget tesz a nyelvjárás kettős – egymásnak némiképp ellentmondó – funkciója között. A nyelvészet a nyelvjárás jelentőségét a lokális kultúrában látja, amely forma szintjén, kifelé, megkülönbözteti az adott társadalmi csoportot, tartalom szintjén (befeelé) pedig azonos orientációs mintákkal látja el az egyazon közösséghez tartozókat. Kiss Jenő: *Nyelvművelés és regionális nyelvhasználat*. In Balázs Géza et. alii. (szerk.): *Éltető anyanyelvünk*. Budapest, é. n. 293–297. (292.)

a megszerkesztése mesterséges (önálló) nyelvteremtés vagy pedig a meglévő irodalmi (magyar) nyelv átültetése, azaz magyar nyelvújítás legyen.³

Úgy tűnik, a nyelvészet nem számol az alapvető (helyi) adottságokkal: a) a moldvai magyar települések más-más időpontban, más-más térségből (Moldva, Erdély, Magyarország) ki- vagy bevándorolt magyarok csoportjaiból alakultak meg; b) ebből kifolyólag nincs közös eredettudatuk (identitásuk közös eleme a római katolikus vallás); c) nyelvük nem egységes. A nyelvészet tudományos kritériumok alapján három nagyobb nyelvi dialektust határoz meg (északi, déli és székelyes), valójában azonban ahány közösség, annyi helyi dialektus alakult ki;⁴ d) a nyelvjárások a szóbeliség keretei között léteznek.

Felmerül a kérdés, hogy ebben a kulturális közegben, ilyen nyelvi adottságokkal lehetséges-e a szépirodalom, esetleg a „csángó irodalom” megteremtése? A következő alapkérdések merülnek fel: melyik nyelvet, nyelvváltozatot válassza a Moldvában született vagy ott alkotó szerző? Ha a helyi nyelvjárás mellett dönt és az íráshoz a magyar ortográfiát választja, a következő problémákkal szembesül: a) a szerző csak saját közössége nyelvén szólalhat meg, ám a nyelvjárás írásban történő megjelenítése óhatatlanul megváltoztatja a *beszélt* nyelvet, ami így már nem a maga eredetiségében jelenik meg; b) a magyar írásrendszert a helyi (egyébként is rendkívül szűk) olvasóközönség nem ismeri; c) a Kárpát-medencei magyar olvasó akadályoztatva van a „csángó szerző” nyelvjárásban írott szövegeinek – helyesebben az alkotó nyelvének – zökkenőmentes befogadásában.

Lakatos Demeter szabófalvi költő kezdetben román ortográfiával, helyi magyar nyelvjárásban írta verseit, amiket aztán maga sem tudott visszaolvasni. A klézsei költő, Duma-István András magyar betűkkel írja lábjegyzettel ellátott verseit. Duma írásainak irodalmi fogadtatása jól tükrözi a nyelvjárásban vagy nyelvjárásban is írott művek kettős irodalmi értékelését. „Duma-István András versei a moldvai csángómagyarok utolsó, utolsó előtti nyelvemlékei (...) a végveszélybe került, elpusztításra ítélt anyanyelv szűkülő jajszavai (...) nyelvromlás virágai (...) bevallom, először csak a nyelv érdekelt, amolyan nyelvészeti csodá-

³ Sándor Klára nyelvész például úgy vélekedik, hogy (Moldvában) a magyar nyelvű oktatás akkor járna eredménnyel, ha az a csángó magyar dialektuson alapulna. Idézet: „először saját, lassan feledésbe merülő anyanyelvében kellene újra megerősödni, nem pedig – mintegy harmadik nyelvként – a köz magyart megtanulnia”. Idézi É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest, 2004. 108. Rendkívül nagy a rokonság a moldvai csángók és az oroszországi finnugor kisebbségek helyzete között. A vogulok és az osztjások alig néhány évtizedes múltra visszatekintő írásbelisége és szépirodalma mesterséges körülmények között született, a több nyelvjárásra tagolódó anyanyelv számottevő olvasóra nem számíthat, a szerzők számára az egyetlen kitérés lehetőségét az orosz nyelven való publikálás jelentette, a siker árát ellenben lelki és szellemi teher követte. A hasonlóságok ellenére meghatározóbb a különbség, ami a két népcsoportot elhatárolja egymástól. Értelmezésében a csángó nyelv nem önálló nyelv (mint pl. az osztják), hanem a magyar nyelv egyik dialektusa, következésképp ebben az esetben nem nyelvteremtésre, hanem nyelvújításra van szükség.

⁴ A moldvai nyelvjárás alatt a magyar irodalmi nyelvtől valamelyest eltérő területi nyelvváltozatot értem. A moldvai nyelvjárások egymástól való eltérése leginkább (táj)szavak szintjén érzékelhető és értendő.

nak véltem a szövegeit, aztán lassan felfedeztem mélységeit (...) ez az ember gondolkodik (...) vívódik, az élet nagy kérdésein gyötrődik, az emberi sorsnak élet-halál-szerelem kérdéseit szenved, elmúlás-megmaradás paradoxonjai között őrlődik, mint minden alkotó, ki mást és jobbat akar”.⁵

Mind Lakatos, mind pedig Duma kevés helyi olvasóra számíthat, aminek oka részben az analfabetizmusban, részben pedig abban keresendő, hogy a moldvai paraszttársadalmakban az olvasáskultúra a VIII. osztállyal véget ér. A szerzők „csángó” szövegei legfeljebb Kárpát-medencei magyar olvasókra számíthatnak.

A moldvai magyar szerző második lehetséges alkotó nyelve a román. Az ország hivatalos nyelvét és annak írott, irodalmi változatát az állami iskolákban minden állampolgár elsajátította, az olvasásnak nincs nyelvi akadály. Ebben az esetben magyar eredetű román szerzőről kell beszélünk, akiből egyébiránt sok van.

Az irodalmi magaslatokra igyekvő moldvai magyar szerző a történelmi előzmények, nyelvi adottságok foglya, és ez a körülmény meghatározza művészete tartalmi, formai, egyszerűen esztétikai minőségét. Szokatlan helyzetben találják magukat (a magyar és a román) irodalmi kánon atyái, és persze maguk az olvasók is. A nyelvjárást, kétnyelvűséget, irodalmi nyelvet is hordozó szerző keresi a helyét az irodalomban, a (nemzeti) hivatalos kánonok pedig – különböző vesztélyekre hivatkozva – mereven védik az „irodalmi minőséget”, a modernséget, fenntartva az egymástól elhatárolt, egymással szemben meghatározott műfajok, írásmodellek, megidézett témák közötti merev hierarchiát, ez az attitűd végül az olvasók megosztottságához vezet.

A „dialektus”, „csángó”, „kisebbségi” stb. irodalom egyedül a tudományos vizsgálódások esetén releváns disztinkciók. E kategóriák sem a valóság heterogenitását, sem pedig az alkotás természetét nem képesek kifejezni. Az írás: nyelvteremtés. Minden alkotó megteremti a saját nyelvét. Ha minden alkotó egyéni nyelvet használt, a nyelvjárást és az irodalmi nyelv oppozíciója is indokolatlan. A kérdés nem az, hogy irodalmi nyelvvé válhat-e, fejleszthető-e a kisebbségi vagy a dialektusnyelv, hanem az, hogy az adott, bármilyen alkotói nyelven szerzett mű jó vagy nem jó. A közös, egységes, eszményi és normatív irodalmi nyelv gyakorlati megnyilvánulása számtalan alakot ölthet.

⁵ Ferenczes István, In: Duma-István András: *Én országom Moldova*. Csíkszereda, 2000. 5–7.